

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ТА СУМІЖНИХ ПРАВ

Кочина О.С.

Чернігівський національний технологічний університет

Розглянуто особливості зародження інституту захисту авторського права в стародавні часи. Проаналізовано процес нормативно-правового закріплення охорони авторського права та суміжних прав, починаючи з Середньовіччя і дотепер. На основі проведеного дослідження запропоновано авторську періодизацію розвитку авторського права та суміжних прав.

Ключові слова: авторське право, суміжні права, охорона авторського права та суміжних прав, права автора, авторські відносини.

Постановка проблеми. Ті зміни, що відбуваються в політичній та економічній сферах суспільного життя України, визначили передумови для створення необхідних для повноцінного розвитку інституту авторського права та суміжних прав. Проте глибоке розуміння всієї специфіки даного інституту неможливо без еволюційного погляду на його розвиток. Адже, на відміну від Європи, де авторське право розвивалося доволі планомірно, в Україні становлення даного інституту відбувалося повільно і довгий час залежало від російського нормотворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі останнього часу знайшла особливе відображення проблема захисту авторських та суміжних прав. У сфері дослідження історичного аспекту становлення даного інституту слід відмітити праці таких науковців, як В. М. Антонов, В. Валле, Д. М. Ліпчик, О. П. Орлюк, І. В. Свечнікова, О. Д. Святоцький, О. П. Сергеев, Г. О. Якіменко тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на достатню актуальність проблеми захисту авторських та суміжних прав, на сьогодні відсутнє комплексне дослідження історії його становлення, починаючи з зародження авторського права в стародавньому світі, перших спроб закріплення в Європейських державах та на міждержавному рівні та закінчуючи історією закріплення авторського права і суміжних прав в праві України.

Мета статті. Головною метою даної роботи є аналіз основних етапів становлення та розвитку захисту авторського права та суміжних прав на міжнародно-правовому рівні та в Україні, а також вироблення на основі проведеного дослідження авторської періодизації розвитку захисту зазначених прав.

Виклад основного матеріалу. Дослідження джерел свідчить, що охорона авторського права бере свій початок в період античності. Відомо, що в період розквіту мистецтв у Стародавньому Римі і в Греції широко застосовували майновий аспект авторських прав. Зокрема, згадується комедія Публія Теренція «Свнух», яка, за визнанням Доната, мала настільки великий успіх, що була продана вдруге і представлена в якості нової; таким чином, предметом першого продажу було нібито право показу п'єси більш ніж один раз [4, с. 27].

Існує свідчення того, що вже 2300 років тому в Афінійській республіці особливо виділялося право на захист цілісності твору і заборонялося піддавати його змінам. Оскільки переписувачі та актори досить вільно поводитися з творами знаменитих авторів трагедій, в 330 р. до н. е. був прийнятий закон, відповідно до якого оригінали творів трьох великих класиків підлягали зберіганню в офіційному архіві; актори повинні були дотримуватися офіційного тексту [4, с. 27].

Копіювання книг в той час здійснювалося шляхом переписування рукописів, що було тривалим і трудомістким процесом. Такі книги коштували дуже дорого, а число їх було вкрай обмежене. Оскільки було дуже мало грамотних осіб, здатних придбати такий твір, можна говорити про відсутність конкретної юридичної інтересу в забезпеченні охорони таких творів.

Д. М. Ліпчик, досліджуючи стан нормативного забезпечення захисту авторських прав, пише: «Авторське право існувало in abstracto, виявлялося і приймало певні конкретні форми у відносинах авторів з представниками видавничих кіл (бібліополем) і організаторами вистав, однак при цьому була відсутня суспільна потреба його відокремлення в сфері права» [4, с. 27].

Отже, в стародавні часи відбувалося формування елементів авторського права та були закладені основоположні принципи його захисту. Безумовно, розвиток суспільства того часу не міг сформувати зазначені відносини в окремий правовий інститут, проте ті підвали, які були закладені давньоримським правом зіграли важливу роль на шляху формування сучасного інституту охорони авторського права.

Наступним етапом розвитку авторського права стає епоха Середньовіччя (XV-XVIII ст.ст.). Передумовами для цього слугували розвиток торгівлі в основних європейських містах і розвиток освіти, які зумовили інтерес суспільства до інформації. Крім цього, розвиток авторського права був зумовлений винайденням у 1440 р. техніки друку німецьким самоуком Й. Гутенбергом, завдяки якому масове відтворення друкованих творів стало швидшим та значно дешевшим [6, с. 11].

Можливість тиражувати літературні твори за допомогою механічних процесів зумовила появу нових професій, які в Англії називалися «stationers» (торгівці друкованою продукцією). Ці підприємці вкладали значні суми в придбання паперу, у виробництво друкарських машин, а також в наймання робочої сили, що передбачало авансування коштів, які відшкодовувалися від продажу друкованої продукції. У такій ситуації, за відсутності якої-небудь форми охорони від конкурентів, що продають незаконні копії, інвестування у видавничу справу було небезпечною і ризикованою справою, яка часто призводила до розорення підприємців [5, с. 22].

Йшов пошук забезпечення форм охорони прав видавців і вона з'явилася у формі привілеїв, які надавалися королями (в Англії і Франції) або князями (Німеччина). Ці привілеї давали бенефіціаріям виключні права на відтворення і поширення друкованої продукції. Привілеї надавалися на обмежений час, проте на час їх чинності їхні володільці мали певні засоби захисту від недобросовісної конку-

ренції – штраф, арешт, конфіскація підробних копій книг, стягнення збитків. Система привілеїв, яка проіснувала до кінця XVII ст., заклала основи для формування сучасної правової системи охорони авторських прав [8, с. 33].

Але дана система була недосконалою, захищаючи підприємців-книговидавців, права авторів залишалися поза захистом. Система привілеїв все частіше піддавалася критиці в різних країнах, невдоволення авторів зростало, виникла потреба у виробленні якісно нового підходу для регулювання зазначених відносин. Так, 10 квітня 1710 року в Англії був прийнятий Закон королеви Анни (Act of Queen Anne, Statute of Anne, або Copyright Act), який вважається першим сучасним законом про авторське право.

Закон Анни припинив монополію Організації книговидавців і вперше в Англії визнав інститут авторства. Було встановлено два рівні охорони авторського права. Перший розповсюджувався на твори, опубліковані після набрання чинності Законом, та встановлював строк авторського права впродовж 14 років з правом на поновлення цього строку на додаткові 14 років, якщо автор був живий на час закінчення першого строку охорони. Другий рівень охорони наділяв видавців ексклюзивними правами на твори, опубліковані до набрання чинності Законом, на строк 21 року без права його поновлення. Закон запобігав монополії на продаж книг та встановлював інститут суспільного надбання шляхом обмеження строку дії авторського права та позбавлення власника авторського права можливості забороняти використання свого твору після того, як цей твір куплено. Винагорода автору, однак, залишалася мінімальною. Рукопис не мав ринкової ціни доти, доки автор не передав свої права видавцеві. Отже, для отримання гонорару за твір автор повинен був передати право на опублікування твору видавцю [6, с. 29-30].

Таким чином, Закон перемістив акцент охорони з прав видавця на права автора. Автор став центральною фігурою у відносинах авторського права, що на думку В. Валле, стало значним кроком на шляху до становлення сучасної концепції охорони авторського права [6, с. 30].

У Франції в Декреті Установчих зборів 1789 було проголошено: «Все, що автор відкриває для публіки, стає суспільною власністю». Проте трохи пізніше були прийняті два закони (1791 р. і 1793 р.), які вперше в історії гарантували захист усіх форм творчості (літературного, драматичного, музичного, образотворчого) при відтворенні усіма відомими тоді методами [10, с. 8].

Слідом за Англією і Францією положення авторського права були сприйняті і іншими європейськими країнами.

У XIX столітті, в часи активного розвитку міжнародної торгівлі постало питання прийняття уніфікованого міжнародного нормативно-правового акту у сфері авторських прав. Спочатку окремі статті з питання авторського права з'являються у міжнародних торговельних договорах, згодом виникають двосторонні угоди про взаємну охорону авторських прав. Проте вже у кінці XIX ст. виникла необхідність розробки багатосторонніх міжнародних угод з охорони авторського права з метою подолання значних розбіжностей у підходах охорони авторського права, що були породжені різними національними правовими режимами та цими двосторонніми угодами [9, с. 114]. Таким чином, у результаті тривалої дипломатичної конференції у 1886 р. була прийнята перша багатостороння конвенція – Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, яка

була переглянута кілька разів: в Парижі (1896 р.), Берліні (1908 р.), Римі (1928 р.), Брюсселі (1948 р.), Стокгольмі (1967 р.) та Парижі (1971 р.). Україна ратифікувала дану конвенцію 25 жовтня 1995 року.

Отже, Бернською конвенцією вперше на міжнародному рівні було передбачено можливість захисту немайнових прав автора. Хоча нею і не було закріплено конкретних способів захисту, проте необхідність більш конкретно урегулювати це питання внутрішнім законодавством країн-учасниць випливала з диспозитивної норми ч. 3 ст. 6 даної Конвенції [1].

Після ухвалення Бернської конвенції в світі розпочинається процес прийняття інших міжнародних конвенцій, спрямованих на міжнародне регулювання окремих проблем авторського права.

В Україні, яка входила до складу Російської імперії, становлення і розвиток авторського права відрізняється значною своєрідністю в порівнянні з історією авторського права західноєвропейських країн. Перші закони, які регулювали авторські відносини, були прийняті лише в другій чверті XIX ст. Це пов'язано з тим, що в силу історичних причин книговидавнича справа в Російській імперії аж до кінця XVIII ст. вважалася державною монополією. Перший дозвіл на відкриття приватної друкарні було видано тільки в 1771 р. одночасно з введенням цензури на іноземну літературу [11, с. 33].

Вкінці XIX ст. стало очевидно, що законодавче закріплення окремих правил, що стосуються авторського права, не відповідає потребам часу. Тому з 1887 року всі норми авторського права були об'єднані в Зводі законів Російської імперії, а 20 березня 1911 був прийнятий Закон Російської імперії, який називався «Положення про авторське право». Загальна частина Закону закріплювала основні поняття авторського права: охоронювані об'єкти, термін дії авторського права, питання правонаступництва, можливі порушення авторських прав і способи захисту тощо. Окремі глави були присвячені охороні авторських прав на літературні, музичні, драматичні, художні, фотографічні твори. Для подальшого розвитку авторського права багато положень Закону мали досить істотне значення [10, с. 9].

З середини 20-х років відносини в галузі авторського права регулювалися декретами і постановами Ради народних комісарів (РНК), виданими в 1925 р. (Декрет РНК від 30 січня 1925 р. «Про основи авторського права») і 1928 р. (Декрет РНК від 16 травня 1928 «Основи авторського права Союзу РСР»), а також постановами РНК союзних республік. За всіма авторами визнавалося виключне право на створені ними твори, яке за Законом 1925 мало силу протягом 25 років з моменту першого видання або першого публічного виконання твору. З 1928 р. термін дії авторського права став довічним. Використання творів допускалося тільки на основі договорів з авторами, умови яких детально регулювалися законом [10, с. 10].

О. П. Сергіїв зазначає, що таке регулювання цілком відповідало духу свого часу. Звичайно, коло прав, які надавалися радянським авторам, не йшов ні в яке порівняння з правами, які гарантувалися авторам державами-учасницями Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів 1886 р. Однак у порівнянні з періодом «військового комунізму» даний етап слід розглядати як період поступового відновлення і розширення охорони авторських прав. Юридико-технічні якості Основ 1928 р. були досить високі: не випадково багато їх правил були перенесені практично без змін в наступне законодавство [11, с. 37-38].

Нова хвиля дискусій у сфері захисту авторських та суміжних прав була спричинена прийняттям нового ЦК РСФРР у 1964р., ст. 1 якого передбачала, що даний кодекс регулює майнові та пов'язані з ними немайнові відносини [2]. Аналогічне положення мітилося і в ЦК УРСР від 1963 р. [3].

Щодо правового регулювання авторських правовідносин, то четвертий розділ ЦК УРСР (статті 475-513) був присвячений авторському праву. Відповідно до ст. 497 ЦК було передбачено такі форми захисту прав авторів, як право вимагати поновлення порушених прав, заборона випуску твору в світ або припинення його розповсюдження, а також відшкодування збитків. На жаль, норм, присвячених регулювання суміжних справ, в даному джерелі права закріплено ще не було.

На відміну від авторського права історія суміжних прав є вельми нетривалою. Винахід різних форм запису, фіксації та передачі звукової і відеоінформації, розвиток радіо, кіно, телебачення зробило можливим не тільки записувати і відтворювати, але і репродукувати записи у величезних кількостях. Твори літератури і мистецтва, обмежені в часі виконання музичних творів безпосередньо перед публікою, стали доступні практично необмеженій аудиторії. Але це викликало і певні негативні наслідки. Можливість швидкого розповсюдження фонограм і зображень, записаних на аудіо-, відеоплівках, компакт-дисках, і доступність сучасних пристроїв запису породили індустрію «піратського» виготовлення записів, що стало серйозною проблемою в усьому світі [7, с. 34].

Права виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення стали визнаватися на міжнародному рівні тільки з 1961 року, коли була прийнята Римська конвенція з охорони виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення. Після прийняття Конвенції у 1961 р. значна кількість держав (понад 60) прийняли законодавство з питань, що

розглядалися Конвенцією, і низка країн розглядають можливість прийняття такого законодавства.

Остаточне формування інституту захисту авторських та суміжних прав в Україні оформилося прийняттям Закону України «Про авторське право та суміжні права» від 23 грудня 1993 року. Саме в цьому законі вперше на законодавчому рівні були врегульовані суміжні права. А V розділ був присвячений захисту авторського права та суміжних прав.

Висновки і пропозиції. Отже, в результаті проведеного дослідження пропонуємо наступну періодизацію історії охорони авторського права та суміжних прав:

I. Початковий етап. Характеризується першими згадками про авторські права, які знаходимо в джерелах права Давнього Риму та Греції.

II. Дореволюційний період (до 1917 р.). В законодавстві європейських держав починають з'являтися нормативні акти, присвячені охороні авторських прав, а також відбувається прийняття перших міжнародних документів, які на міждержавному рівні намагаються уніфікувати правове регулювання авторських правовідносин.

III. Післяреволюційний, радянський період, в якому можна виділити декілька підетапів:

а) 20-і р. – кін. 50-х р. XX ст. Відбувається поступове закріплення і розширення охорони авторських прав, регулювання яких відбувається на рівні декретів і постанов Ради народних комісарів;

б) з 60-х р. XX ст. і до набуття Україною незалежності. Відбувається прийняття нового ЦК СРСР 1964 р. та відповідно ЦК УРСР 1961 р., 4 розділ якого був присвячений авторським правовідносинам.

IV. Сучасний період (з початку 90-х рр. XX ст. до теперішнього часу). Прийняття Закону України «Про авторське право та суміжні права» ознаменувало нову віху в історії становлення авторських та суміжних прав. Вперше на законодавчому рівні суміжні права були врегульовані на рівні закону.

Список літератури:

1. Бернска конвенція про охорону літературних і художніх творів, прийнята 9 вересня 1886 року, ратифікована Законом України від 31 травня 1995 року № 189/95-ВР [Електронний ресурс] // Режим доступу. – <http://zakon2.rada.gov.ua/>
2. Гражданский кодекс РСФРР от 11 июня 1964 р. № 15-ФЗ (утратил силу) // Ведомости ВР РСФРР. – 1964. – № 24. – Ст. 406.
3. Цивільний кодекс УРСР від 18 липня 1963 р. № 1540-VI (втратив чинність) // Відомості ВР УРСР. – 1963. – № 51. – Ст. 731.
4. Авторское право и смежные права / Пер. с фр.; предисловие М. Федотова. Липшиц Д. М.: Ладомир; Издательство ЮНЕСКО, 2002. – 788с.
5. Антонов В. М. Интеллектуальна власність і комп'ютерне авторське право / В. М. Антонов. – 2-ге вид. – К.: КНТ, 2006. – 520 с.
6. Валле В. Спадок Джеймса I та королеви Анни: охорона інтелектуальної власності у часі й просторі / В. Валле. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2010. – 216 с.
7. Интеллектуальна власність в Україні: правові засади та практика. – Наук.-практ. вид.: У 4-х т. / За заг. ред. О. Д. Святоцького. – Т. 2: авторське право і суміжні права / С. О. Довгий, В. С. Дроб'язко, В. О. Жаров та ін.; За ред. Г. І. Миронюка, В. С. Дроб'язка. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 1999. – 460 с.
8. Основи інтелектуальної власності: [наук.-метод. вид-ня / ред. Г. Якіменко]. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 1999. – 578 с.
9. Право інтелектуальної власності: Акад. курс: Підруч. для студ. вищих навч. закладів / О. П. Орлюк, Г. О. Андрощук, О. Б. Бутнік-Сіверський та ін.; За ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 696 с.
10. Свечникова И. В. Авторское право. Издательство: Дашков и Ко, 2009 г. – 208 с.
11. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации. Учебник. Издание второе, переработанное и дополненное. – М.: ПБОЮЛ Гриженко Е.М., 2001. – 752 с.

Кочина А.С.

Черниговский национальный технологический университет

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЗАЩИТЫ АВТОРСКОГО ПРАВА И СМЕЖНЫХ ПРАВ

Аннотация

Рассмотрены особенности зарождения института защиты авторского права в древние времена. Проанализирован процесс нормативно-правового становления охраны авторского права и смежных прав, начиная со Средневековья и до сих пор. На основе проведенного исследования предложена авторская периодизация развития авторского права и смежных прав.

Ключевые слова: авторское право, смежные права, охрана авторского права и смежных прав, права автора, авторские отношения.

Kochyna O.S.

Chernihiv National Technological University

HISTORY OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF PROTECTION COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS

Summary

Considered the features of the nucleation institute of copyright protection in ancient times. Examined the process of formation of the legal protection of copyright and related rights from the Middle Ages to the present. Based on the research the author proposed periodization of copyright and related rights.

Keywords: copyright, related rights, the protection of copyright and related rights, the rights of the author, the author's attitude.

УДК 349.3

ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЯК ОДНОГО ІЗ ВИДІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Литвиненко В.М.

Чернігівський національний технологічний університет

У статті проведено дослідження різних видів соціального захисту, в тому числі соціальних послуг. На основі аналізу таких видів соціального захисту як пенсії, допомоги та послуги визначено роль останніх. Дослідження соціальних послуг у системі соціального захисту дозволяє з'ясувати значення соціальних послуг.

Ключові слова: соціальні послуги, види соціального захисту, організаційно-правові форми соціального захисту, пенсії, допомоги, значення соціальних послуг.

Постановка проблеми. Найважливішим завданням соціальної політики будь-якої цивілізованої держави є максимально можлива підтримка рівня життя населення, забезпечення повноцінного життя усім громадянам. В Україні це завдання пов'язане з її конституційною місією – забезпечити право громадянам на соціальний захист, зокрема, право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших передбачених законом випадках. Оскільки саме Конституцією України визначено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1]. В умовах переходу до ринкових відносин соціальна політика набуває якісно нового розвитку, що зумовлено створенням відносно нових для України інститутів соціального захисту, а саме соціального страхування, у тому числі пенсійного, адресної соціальної допомоги. Одним із механізмів держав-

ної та суспільної підтримки людей через старість, обмежені фізичні можливості чи складні обставини є соціальні послуги [2, с. 5], потреба в наданні яких виникла ще за радянських часів. Сьогодні розвиток системи соціальних послуг є вкрай необхідним і важливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науці соціального захисту це питання було і залишається предметом дослідження багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Серед них слід назвати насамперед Болотіну Н.Б., Сташківа Б.І., Прилипка С.М., Фогеля Я.М., Захарова М.Л., Тучкову Е.Г., Гусова К.Н., Путило Н.В. та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У порівнянні з радянським періодом, коли соціальних послуг потребували переважно непрацездатні, отримуючи їх через соціальне обслуговування, в умовах сьогодення потенційним отримувачем соціальних послуг може бути будь-яка особа, яка потрапила в складну життєву ситуацію, кількість яких, на жаль, збільшується. У зв'язку з цим соціальні послуги у системі соціального захисту населення займають значне місце і з кожним роком стають все більш вагомим її елементом.